

Marko Štempihar

**ESEJI IZ KRITIČNE PEDAGOGIKE:
O SOLIDARNOSTI IN SKRBI ZA OBČE DOBRO
V NEOLIBERALNEM SVETU**

Sophia, 2020

Knjiga Marka Štempiharja z naslovom *Eseji iz kritične pedagogike: O solidarnosti in skrbi za obče dobro v neoliberalnem svetu* odpira mnoge pedagoške tematike, pri čemer se opira na več teorij in z njimi povezanih avtorjev. Delo, kot uvodoma izpostavi tudi Štempihar (2020), »ni akademsko, ampak je poročilo o neki *praxis*« (str. xxxiii), kar se odraža tudi v toku misli in interpretacij. Zaradi raznolikosti in obsežnosti teoretskih oprijemaljš teh v pričujoči recenziji ne bomo obravnavali, to bi namreč terjalo resen akademski sporijem, ki presega obseg in namen tega zapisa, temveč bomo predstavili tisto, kar razumemo kot avtorjevo osrednje sporočilo, ki se kot rdeča nit prepleta v besedilu. Še prej pa bomo na kratko povzeli tri vsebinske sklope, ki so razdeljeni na več, natančneje na 25 poglavij.

(1) *Eseji, intervencije/vita contemplativa*: v tem sklopu avtor piše o ideji kritične pedagogike, razsvetljenstva, kritičnem mišljenju v šolah, demokraciji, svobodi in solidarnosti, pri tem pa s predstavitvami primerov družbenega odzivanja in odnosa denimo do beguncev ali pa terorističnih napadov ilustrira, da se v družbi od teh idealov odmikamo.

(2) *Prispevki za filmsko vzgojo/vita activa*: sklop, v katerem avtor predstavi razmišljanja o kritični uporabi filma pri pouku ter bralki oz. bralcu prikaže nekaj konkretnih primerov s pripravami in gradivi za pouk filmske vzgoje.

(3) *Čuječnost skozi kritično pedagogiko*: v tem sklopu avtor zapiše, da čuječnost razume kot »sinonim za odprtost duha in medsebojnih odnosov, mnogovrstnost izkustva, razvijanje empatije ter skrb za skupnost« (Štempihar, 2020, str. 410), ter pri tem poudarja, da udejanjanje čuječnosti zanj pomeni tudi družbeno angažiranost.

Rdeča nit, ki se prepleta v celotnem besedilu, je pomen vzgoje in izobraževanja, ki otroke, učence, dijake, študente in odrasle navaja in vodi h kritičnemu mišljenju. Avtor slednjega razume kot formativni temelj, ki je skladen s premisleki o skupnem dobrem in doseganju pravičnejše družbe v času neoliberalizma. Utemeljuje, da to terja pedagoško in andragoško prakso, v kateri kritično misel vselej udejanjajo tudi strokovni delavci. To je temeljno sporočilo knjige, ki je pomembno in, morda tudi iz nelagodja, v pedagoški teoriji prepogosto

zapostavljeno. Avtor zagovarja tezo, da bi morali v vzgojno-izobraževalnih ustanovah biti pogosteje politični, a seveda ne v smislu strankarske politike, temveč v smislu »dejavnosti razmišljanja o skupnem dobrem« (Štempihar, 2020, str. 21). Razmislek, ki je na mestu in za pedagogiko ter andragogiko še kako pomemben, če ne zanemarimo vsaj dvojega:

(1) Vzgojno-izobraževalne ustanove na celotni izobraževalni vertikali so, rečeno v Althusserjevem (2018) kategorialnem aparatu, ideološki aparati države. Mednje avtor sicer uvršča tudi družinske, verske, kulturne, pravne, politične, sindikalne, informacijske ideološke aparate države (Althusser, 2018, str. 71), vendar pa je »šolski ideološki aparat države«, ki obsega sistem javnih in zasebnih vrtcev in šol, tisti, ki je v dobi razsvetljenstva in po francoski revoluciji, torej v zrelih kapitalističnih formacijah, zasedel vladajoči položaj (Althusser, 2018, str. 79). V tej zvezi bi morali vsi deležniki v sistemu vzgoje in izobraževanja ter tudi strokovnjaki na področju pedagogike in andragogike to reflektirati in skladno s tem zavedanjem tudi ravnati. Kar pomeni, da dejavnosti v vzgojno-izobraževalnih ustanovah ne dojemajo kot nevtralnih, saj niso nevtralne. To je seveda zahtevno, saj se ideologija nikoli ne deklarira za ideologijo, kar pomeni, da nanjo naletimo tudi tam, kjer smo jo najmanj pričakovali. »In njeno prepoznavanje pomeni tudi reflektiranje morebitne ujetosti vzgojnih konceptualizacij v (pre)vladujočo ideologijo ohranjanja nepravičnih družbenih razmerij« (Žižek, 1994, v Kovač Šebart, 2017, str. 25).

(2) Vrednotni temelj vseh vzgojno-izobraževalnih ustanov v Sloveniji in tudi siceršnje širše družbene ureditve zaseda formalna in etična norma človekovih pravic, ki so vpisane že v *Ustavo Republike Slovenije* (1991). Strokovni delavci morajo pri vzgojno-izobraževalnem delu zato vselej delovati skladno z njimi ter na njihovo spoštovanje in udejanjanje navajati tudi otroke, učence, dijake, študente in odrasle. Pri tem je ključno, da formalna in etična norma človekovih pravic vključuje dolžnosti. Zato, da smo jih deležni, jih moramo spoštovati in udejanjati v odnosu do drugega. Skladno s tem je torej v vzgojno-izobraževalnih ustanovah nujno vzpostavljati in ohraniti vzgojo, ki jemlje v bran vse posamezne Druge in si prizadeva za uveljavljanje njihovih pravic in dolžnosti ter vrednot, iz katerih so le-te izpeljane (Kovač Šebart, 2017, str. 27). Pri tem je potrebno zavedanje, in na to avtor recenziranega besedila opozarja, da vzgoja ni zadostna, če v njej privzamemo, da »se vsi konflikti in pojavi (rasizem, nasilje, revščina, spolna diskriminacija) umeščajo na ozadje predpostavke, da so ključni družbeni problemi že rešeni« (Žižek, 1983, v Kovač Šebart 2017, str. 27), da nam zato ostane le še prizadevanje za pravice posameznikov in določenih družbenih skupin. To je razvidno denimo iz avtorjevega zapisa: »Učitelji kot kritični intelektualci bi morali glasno razmišljati in protestirati zoper politične ukrepe, ki ljudstvo pehajo v revščino in negotovost ter mu jemljejo priložnost za dostojno življenje« (Šempihar, 2020, str. 22). Zapisanega ne razumemo v smislu, da uveljavljanje pravic ne pripomore k izboljšanju kakovosti konkretnih življenj, temveč da moramo prizadevanja vezati na spreminjanje oblastnih družbenih razmerij. Zgolj prizadevanje za pravice posameznikov in določenih družbenih skupin namreč družbenemu sistemu, ki določen tip neenakosti proizvaja in reproducira, ne nasprotuje, ampak mu lahko celo služi, ko sodeluje v ideološkem naporu, da prikrije in naredi nevidno masivno reprezentco kapitala v tipičnem

postmodernem »kulturnem narcisizmu« (prim. Kovač Šebart, 2017). Takšna opozorila so pomembna, ko vzamemo resno, na kar opozarja tudi Borut Mikulec (2015), da je pri nas prisoten »diskurz ‘pedagoškega optimizma’, ki izhaja iz prepričanja, da lahko izobraževanje spodbuja družben napredek brez preoblikovanja družbenega reda« (str. 109). Zato je v konkretni realnosti, ki je prežeta z abstraktnimi kategorijami dominacije kapitala in z ideologijo usmerjenosti vsakega nase in na svoj partikularni interes, kot vzgojno, izobraževalno in vrednotno normo nujno privzeti spoštovanje vsakega človeka kot človeškega bitja (Kovač Šebart, 2017; Žižek, 1983). Če imamo za cilj oblikovanje osebno odgovornega posameznika, ki spoštuje človeka kot človeško bitje, moramo zarezati v logiko konkurenčnih posameznikov in s prizadevanji, ki segajo onkraj osebnih in identitetnih politik, subvertirati, spodnesti oz. zamajati prevladujoči ideološki konsenz. Če v to logiko ne zarezemo, ostane prikrita vloga vzgojno-izobraževalne ustanove, ki je v funkciji ideološkega aparata države. Ni namreč zadosti, da posamezniki v njej usvajajo vrednote in ravnajo skladno z vrednotami, kot so pomoč pri odpravi posledic, lajšanje stisk in solidarnost, ki so sicer pomembne, a ohranjajo družbena razmerja moči, saj z njimi ne zarezemo v bistvo ideološkega konsenza. Če otrokom, učencem, dijakom, študentom in odraslim sporočamo, da je tako delovanje, ki ima le kratkoročne učinke, dovolj, jih s tem pravzaprav odvezujemo od resnih premislekov in delovanja, saj jim dajemo vtis, da so storili zadosti. Tako jih v bistvu usmerjamo v sprejemanje obstoječega in uvajamo v poslušnost na ravni strukturnih razmerij (Kovač Šebart, 2017, str. 28). Učinek ideologije pa je pasivizacija subjekta. To pa je v nasprotju z razsvetlenskimi ideali, ki jim sledimo v demokratični družbi in vzgojno-izobraževalnih ustanovah, ter v nasprotju s ciljem vzgoje posameznikov, ki bodo lahko reflektirali, kar v svojem delu sporoča tudi Štempihar (2020):

Trebaja se je [...] zavzemati za sistemske spremembe, edinole na ta način se bodo [v knjigi] predstavljene zamisli (kot v osnovi utopični projekt) tudi udejanjale in bodo postale nekaj več od zgolj lepih misli (kot bi jih utegnil oznaniti današnji cinični um). (str. 488)

Knjiga se tako odpira in bi lahko bila zanimiva vsem, ki imajo opravka z vzgojo in izobraževanjem otrok, učencev, dijakov, študentov in odraslih, pa tudi vsem, ki jo želijo reflektirati z vidika skupnega dobrega in pravičnosti v času neoliberalizma.

Mojca Lukan

LITERATURA IN VIRI

- Althusser, L. (2018). *Ideologija in ideološki aparati države in drugi spisi*. Založba I*cf.
- Kovač Šebart, M. (2017). Spoprijem z diskriminacijo in izključevanjem v javni šoli: Med pravicami in pripoznanjem. *Sodobna pedagogika*, 68(2), 10–32.
- Mikulec, B. (2015). Izobraževanje – čudežna tabletko sodobne družbe? Interkulturno izobraževanje slovenske družbe v evropskem multikulturnem kontekstu. *Teorija in praksa*, 52(1/2), 97–112.

- Štempihar, M. (2020). *Eseji iz kritične pedagogike: O solidarnosti in skrbi za obče dobro v neoliberalnem svetu*. Sophia.
- Ustava Republike Slovenije (URS). (1991). *Uradni list RS*, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99, 75/16 – UZ70a in 92/21 – UZ62a. <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1>
- Žižek, S. (1983). Wilhelm Reich ali protislovja »freudo marksizma«. V W. Reich, *Sex pol* (str. 7–18). Knjižnica revolucionarne teorije.